

УДК 372. 46

Т.М. ДРОЗД

Гуманітарно-естетичний колеж № 29, Вінниця

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОГО ПОЗИТИВУ ЯК ЗАСОБУ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядаються питання освіти дорослих, проблеми ціннісної переорієнтації педагогів у системі інноваційного навчання, підкреслюється необхідність наступності базової та післядипломної підготовки. Визначений зміст роботи з формування мовленнєвої комунікативної компетентності вчителя. Обґрунтовується доцільність використання терміну «мовленнєвий позитив» як ключової характеристики мовленнєвої поведінки вчителя.

Ключові слова: особистісний розвиток вчителя, мовна і мовленнєво-комунікативна компетентність, мовленнєвий позитив, діалогічні форми навчання.

Постановка проблеми. Прогресивний світ ввійшов у третє тисячоліття, втілюючи глобальні інноваційні процеси в усі галузі життя. Природно, що значення, зміст, роль освіти в сучасному суспільстві теж зазнали принципових змін. «Визначальним чинником у системі інноваційного навчання, – зазначає Г. Кравченко, – є вчитель, готовність якого до роботи за цією системою обумовлюється його особистісними якостями, наявністю спеціальних теоретичних знань і практичного досвіду» [2, с.93]. Формування особистісних якостей педагога визначається серед пріоритетних завдань освіти. Назріла потреба переглянути підходи до особистісного зростання вчителя.

Аналіз досліджень і публікацій. Так, на думку М. Романенка, основною метою освіти стає не стільки надання людині знань, скільки її розвиток як особистості, здатної як до самостійного оволодіння інформацією, так і до визначення конструктивних засад власної діяльності [8, с.36-37].

«Головне, – поширює цю думку Л. Ніколенко, – в особистісно орієнтованій освіті – не сформувати і не виховати, а закласти в неї механізми самореалізації, саморозвитку, самовиховання [5, с.39].

Т. Сущенко наголошує: найголовнішим є нарощування особистісного духовно-творчого потенціалу вчителя [10, с.24-25].

В.Олійник серед пріоритетних завдань визначає формування здатності ефективно адаптуватись до нових умов, активізацію прагнення до постійного особистісного та фахового зростання, взаємоузгодження особистих інтересів індивіда та соціально-економічних інтересів держави [6, с.20].

У колективній монографії з теоретичних основ неперервної освіти під редакцією В. Онушкіна зазначено: «Неперервна освіта є процесом цілеспрямованого формування цілісної, всебічної і гармонійно розвиненої особистості, що забезпечує поступальний і погоджувальний характер розвитку професійних здібностей і громадських якостей людини» [11]. Зрозуміло, що у центрі уваги науковців – всебічний розвиток особистості вчителя.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати термін «позитивне мовлення» як домінуючу мовленнєву діяльність вчителя та розробити підходи до її розв'язання під час навчання їх в ОПППО.

Виклад основного матеріалу. Дослідження літературних джерел показує, що маючи певний педагогічний досвід, учителі послуговуються професійними знаннями, навичками та вміннями, упорядкованими на етапах попереднього навчання. Нові знання, прийоми роботи, уміння певним чином конкурують з наявними. У разі, якщо вони суперечать вже засвоєним, це може викликати негативне став-

лення до нових знань. Сформована система цінностей, оцінних критеріїв нерідко стає інерційною, не дає можливості залишатися відкритим до нових впливів. Крім того, на педагогічну діяльність, а відтак і на рівень засвоєння нових знань, мотивацію педагогічної діяльності впливає ряд негативних факторів (висока емоційна напруженість, потужний інформаційний простір, високі освітянські вимоги, перевантаженість функціональними обов'язками, значна кількість соціальних контактів, а отже, потенційна можливість конфліктів, необхідність брати на себе відповідальність у прийнятті рішень у складних, суперечливих ситуаціях тощо). Під їхнім впливом відбуваються помітні психологічні зміни фактично на всіх рівнях особистості: у пізнавальних стратегіях, емоційній сфері, системі мотивації, цінностях, засобах взаємодії з іншими людьми, Я-концепції.

Шлях вирішення цілого ряду проблем окреслений М. Романенком: фактично проблема ціннісної переорієнтації педагогів зараз головним чином покладена на систему післядипломної педагогічної освіти [8, с.36].

Проте педагогічний процес системи підвищення кваліфікації суттєво відрізняється від традиційного вузівського: тут доводиться не тільки навчати, а й переучувати зрілих людей, долати опір раніше сформованим стереотипам, запроваджувати нові науково обгрунтовані інноваційні засоби. Враховуючи те, що у вчителів добре розвинуте вибіркове і свідомо-критичне ставлення до запропонованих їм нових знань, слід уміло використовувати особистий педагогічний досвід кожного, намагаючись подолати бар'єри на шляху до засвоєння нового.

Варті уваги положення, висунуті Р. Мерфі: «перший міф, якого треба позбутися, це те, що діти мають більший потенціал для навчання, а дорослі – менший. Ми живемо в такий час, коли навчання дорослих набуває нової ваги» [4, с.24].

Н. Протасова визначає три основні характеристики, що забезпечують андрогогізацію змісту, форм та методів навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. По-перше, це проблемність змісту навчання та процесуальних форм його існування (форм, методів, засобів). Можна говорити про проблемність післядипломного навчання лише за умови, коли на його основі педагог не тільки сам бачить, визначає і ставить проблеми, а й набуває навичок розгляду проблем їх розв'язання.

Другою характеристикою є ситуативність змісту навчання. Навчальний процес у системі післядипломної освіти має бути спрямований на підготовку фахівців до діяльності в конкретних умовах, часто непередбачуваних і неочікуваних. Готовність педагога приймати рішення, діяти в нестандартних ситуаціях може бути сформована за рахунок активізації особистісних функцій фахівця.

Третьою важливою характеристикою є діалогічність навчання [7]. До більш детального розгляду цього питання ми звернемося пізніше.

Варто відзначити, що в роботі з різними категоріями педагогічних працівників виникають різні провідні питання.

Окреслимо деякі проблеми, пов'язані з роботою молодих учителів. Перехід від базової професійної освіти до практики є складним етапом для більшості молодих учителів: вони змушені швидко адаптуватися до нового шкільного середовища і приймати самостійні рішення. Незважаючи на вузівську педагогічну практику, дається взнаки відсутність практичного досвіду: спілкування з батьківською громадою, з колегами у методичній роботі, складно професійно реагувати на непередбачені ситуації щоденної практики. Практичні знання знаходяться в стані формування [9, с.61].

Тому абсолютно погоджуємося із думкою М.Романенка: саме на цьому етапі повинна чітко прослідковуватися наступність базової і післядипломної професійної підготовки. У системі підготовки вчителя цілі та завдання післядипломного навчання нині мають закладатися на рівні ВНЗ, це завдання можна виконати лише в

умовах їх змістовної інтеграції з післядипломною освітою. Звідси – завдання впливу останньої на підготовку педагогів у системі вищої освіти, якого раніше практично не було [8, с.36].

Щодо вчителів, які мають тривалий досвід роботи в школі, слід зауважити, що не завжди зміни, які відбуваються у професійній діяльності вчителя, є позитивними. Вище ми звертали увагу на негативні фактори, під впливом яких стає можливою деформація професійної поведінки вчителя. З повторенням несприятливих ситуацій регресивні зміни закріплюються на особистісному рівні. Спочатку виникають тимчасові негативні психічні стани, а відтак зникають позитивні якості. Це призводить до того, що, маючи належні знання і навички, учитель може поводити себе деструктивно, припускаючись психологічних, педагогічних, етичних, мовленевих, емоційних помилок у педагогічній взаємодії.

Сказане стало підґрунтям для нашого наукового дослідження. Враховуючи те, що основним засобом спілкування (будь-якого, і педагогічного також) є мова, ми вирішили розглянути питання розвитку мовної та мовленнєвої компетентності вчителя. На базі Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників було апробовано авторський спецкурс «Формування мовленнєво-комунікативної компетентності педагога в системі післядипломної освіти». Слухачам запропоновано теоретичний матеріал з питань змісту, структури, засобів розвитку мовленнєво-комунікативної компетентності та практичні заняття (вправи, творчі завдання, тренінгові форми роботи) з розвитку мовлення.

На відміну від психолого-педагогічного та соціально-педагогічного тренінгу, які на сьогодні детально опрацьовані як на теоретичному рівні, так і в практичній діяльності, у запропонованих завданнях чітко прослідковується системність у розгляді питань мови і мовлення:

1. норми сучасної української літературної мови;
2. комунікативні аспекти української лексики, фонетики, синтаксису;
3. техніка мовлення (вправи на розвиток голосу, дикції, дихання, на швидкість мовлення);
4. логіка мовлення (вправи на правильне використання логічного наголосу та пауз, логічність у розташуванні матеріалу та аргументації);
5. лінгвістичні ігри та вправи на розширення активного словника;
6. вправи та завдання психогімнастики з метою поєднання вербальних та невербальних засобів спілкування;
7. вправи на розвиток та корекцію емоційної виразності, на гармонізацію емоційності та ідейного навантаження мовлення;
8. лінгвістичні вправи для групової роботи з метою розвитку діалогічного мовлення та формування навичок роботи у групі;
9. вправи до мовленнєвого тренінгу та питання для обговорення у ході мовленнєвого тренінгу (ділові ігри, рольові ігри, ігрове проектування, розв'язання педагогічних задач, аналіз конкретних психолого-педагогічних ситуацій, інтелектуальний штурм тощо);
10. вправи на формування риторичних навичок;
11. вправи на підготовлену комунікацію та здійснення бесіди як спонтанної взаємодії;
12. вправи на формування, розвиток та збереження стійкого мовленнєвого позитиву в педагогічному спілкуванні.

Щодо останнього, вважаємо за потрібне додатково зупинитися на висвітленні поняття «мовленнєвий позитив». У вітчизняному мовознавстві, педагогіці, психології ми його не зустрічаємо, хоча для введення бачимо реальні підстави. Наведемо декілька аргументів.

Серед професійно значущих особистісних якостей вчителя називають емпатійність, як особливу її форму виділяють уміння співпереживати, відчувати емоційні стани інших людей. Виходячи з цього, І. Лебедик робить висновок: «Важлива якість педагога – **позитивне спілкування**» (виділено нами) [3, с.18].

Л. Ніколенко, визначаючи домінанти післядипломної освіти, підкреслює, що навчання слухачів в умовах особистісно орієнтованої освіти потребує психологічної перебудови. Найперше слухачі мають виробити **позитивне мислення** (виділено нами – Авт.) [5, с.39].

Звернемося до робіт російської дослідниці В. Харченко. Термін «**мовленнєвий позитив**» використовується і розуміється в аспекті позитивно емоційно-зabarвлених слів, увагу науковця привертає побутовий стиль мовлення [12, с.54]. На нашу думку, цей термін є вдалим як загальна характеристика поведінки мовця в конструктивній ситуації спілкування, що досягає мети комунікації. Існують не тільки готові блоки позитива, а ще мовні та мовленнєві рівні його вивчення. Це ситуації та форми спілкування, що стимулюють найбільш достойну мовленнєву поведінку.

Щоб підкреслити слушність нашої думки, встановимо взаємозв'язок: Л.Ніколенко говорить про закон заміни негативних думок на позитивні; про закон звички: будь-яка думка, що повторюється, стане звичкою. Додамо: мова є засобом оформлення та зовнішнього вияву думки, мовлення розкриває індивідуальність особистості, в тому числі її мисленнєвої діяльності. Прочитуємо науковця далі: «Якщо людина думає позитивно, вона бере свою свідомість під повний контроль. Зусиллям волі та повторенням можна виробити звичку мислити й чинити по-новому, стати цілковито позитивною людиною та змінити своє життя на краще» [5, с.39]. Порівняємо сказане із формулами самонавіювання, запропонованими І. Зязюном з метою вдосконалення педагогічного мовлення: під час складання словесних формул слід керуватися такими правилами: формула має бути чіткою і лаконічною, не містити заперечної частки «не», послідовність словесних формул така: хочу - можу – буду – є: «Я хочу бути спокійним і впевненим, я можу бути спокійним і впевненим, я буду спокійним і впевненим, я спокійний і впевнений» [1]. Констатуємо безпосередній найтісніший взаємозв'язок мислення і мовлення, вважаємо доречною організацію подальшої роботи з питань мовленнєвої комунікації.

Мовленнєва компетентність має дві форми вияву: статичну і динамічну. Статична форма характеризує рівень знань, сформованості мовленнєвих умінь і навичок, відображає наявний рівень. Динамічна форма виявляється в умінні реагувати в різноманітних, насамперед нестандартних, конфліктних ситуаціях мовлення. Існує взаємозалежність: наявний рівень мовних знань і мовленнєвих навичок учителя суттєво впливає на процес і результати професійної діяльності, тобто на особливості навчально-виховної взаємодії з учнями, разом із тим – саморозвиток особистості вчителя відбувається за умови цілеспрямованого впливу на його мовлення. Пропонуючи систему активних форм роботи для розвитку позитивного мовлення, ми впливаємо на корекцію мотиваційно-ціннісної сфери особистості, формуємо навички рефлексії, яка дає поштовх до самовдосконалення.

Більше того, практична робота переконливо доводить, що вчителі мають чималий творчий потенціал. Переважна більшість управ і завдань не репродуктивного, а творчого характеру, а відтак робота по розвитку мовлення сприяє зростанню активності, пробуджує особисту зацікавленість, реалізацію творчих здібностей, підвищує самооцінку, покращує психологічну атмосферу співробітництва у групі.

Діалогічні форми ведення занять мають вагому професійно-педагогічну позитивну якість: кожен вчитель має можливість побачити, як інтерпретують те, що він говорить і робить, тим самим створюючи умови для об'єктивного осмислення можливих наслідків своїх дій, а не лише на основі власних міркувань. Т. Сущенко називає таку

взаємодію «доопрацюванням», що створює особливу творчу атмосферу спілкування, бажання слухати і запитувати, спостерігати педагогічні прийоми своїх колег неупереджено й об'єктивно, вільно висловлювати власну думку. Така взаємна інтелектуальна співтворчість породжує велику кількість педагогічних ідей [10, с.26].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи сказане, підкреслимо: маючи на меті особистісне зростання вчителя, підвищення рівня загальної культури, формування позитивної мотивації до педагогічної діяльності, доцільно використовувати великий навчальний, виховний, розвиваючий, творчий потенціал мовних і мовленнєвих засобів. На наше глибоке переконання, підґрунтям цього процесу стане стійкий мовленнєвий позитив вчителя - емоційно зважена, змістовно довершена, психологічно доцільна мовленнєва діяльність вчителя, що має на меті досягнення ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб / І. А. Зязюн. – К., 2000. – 312 с.
2. Кравченко Г. Формування професійної компетентності вчителя через створення інноваційного середовища ЗНЗ / Г. Кравченко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 1. – С. 92–94.
3. Лебедик І. Соціально-професійна комунікація як фактор розвитку професійної самореалізації студента / І. Лебедик // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 17–20.
4. Мерфі Р. Організація ефективного професійного розвитку шкільного вчителя / Р. Мерфі // Післядипломна освіта в Україні. – 2005. – № 1. – С. 24–26.
5. Ніколенко Л. Модернізація післядипломної педагогічної освіти в контексті особистісно орієнтованого підходу / Л. Ніколенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 2. – С. 38–41.
6. Олійник В. В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: монографія / В. В. Олійник. – К. : Міленіум, 2003. – 594 с.
7. Протасова Н. Г. Гуманізація післядипломної освіти педагогів / Н. Г. Протасова. – К., 1998.
8. Романенко М. Методологія та зміст сучасної післядипломної педагогічної освіти / М. Романенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 1. – С. 35–38.
9. Сассілотто-Василенко М. Проблеми професійного розвитку молодих учителів: досвід Франції та Канади / М. Сассілотто-Василенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 2. – С. 61–64.
10. Сущенко Т. Концепції розвитку післядипломної педагогічної освіти / Т. Сущенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 1. – С. 23–27.
11. Теоретические основы непрерывного образования / Под ред. В. Г. Онушкина. – М. : Педагогика, 1987. – 207 с.
12. Харченко В. К. Спонтанная коммуникация: в поисках языкового позитива / В. К. Харченко // Русская словесность. – 2007. – №3. – С. 3–57.

Т.М. Дрозд

Гуманитарно-эстетический колледж № 29, Винница

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВОГО ПОЗИТИВА КАК СРЕДСТВА ЛИЧНОСТНОГО РОСТА УЧИТЕЛЯ

В статье рассматриваются вопросы образования взрослых, проблемы ценностной переориентации педагогов в системе инновационного обучения, подчеркивается необходимость преэминентности базовой и последипломной подготовки. Определено содержание работы по формированию речевой коммуникативной компетентности учителя. Обосновывается целесообразность использования термина «речевой позитив» как ключевой характеристики речевого поведения учителя.

Ключевые слова: личностное развитие учителя, языковая и речевая коммуникативная компетентность, речевой позитив, диалогические формы обучения.

T.M. Drozd

Humanitarian-aesthetical college № 29, Vinnytsya

ACTUAL QUESTIONS OF SPEECH POSITIVE AS MEANS OF TEACHERS' PERSONAL DEVELOPMENT

The issues of adult education, the problem of teachers' value orientations in the system of innovative

education are studied. The necessity of continuity of basic and postgraduate training is emphasized. The content of successful formation of verbal communicative competence of teachers is described. It is proved the term "speech positive" to be the key characteristic of teachers' speech behavior.

Key words: personal development of a teacher, language and speech communicative competence, speech positive, dialogical form of training.